

Sztrájkok a pécsi jezsuita Pius Gimnázium építkezésén 1913-ban¹

Somodi Imre

A Zichy Gyula pécsi püspök nagylelkűsége által létrejött pécsi jezsuita Pius Gimnázium 1912-es megnyitásától két évig ideiglenes helyszínen, a József utca 19. szám alatti püspöki bérházban működött. Ezen idő alatt épült fel végleges otthona a Makár utcában (ma Ifjúság útja) lévő püspöki szőlő területén. A monumentális épület kivitelezése hatalmas munka volt, melyet a püspök a Reiszter Ádám és Fónagy Béla építési vállalkozók alkotta társulást bízta meg. A munkálatok 1913 júniusában kezdődtek és gyors ütemben haladtak: 1913 októberében megtartották a bokrétaünnepélyt; 1914 júliusában a jezsuiták beköltözhetek az épületbe; 1914 szeptemberében pedig a Pius diáksága már új otthonában kezdhette a tanévet. Ennek ellenére az építkezés nem folyt zavartalanul: anyagiak hiányában a templom és a nyugati szárny építését el kellett halasztani; az épület olcsó kivitele érdekében egyszerűsítéseket szorgalmazó P. Jablonkay Gábor SJ igazgató gyakran került ellenétbe Pilch Andor tervezővel; az időközben kitört világháború miatt az épület nagy részét katonai kórház céljára foglalták le, illetve Fónagy Béla építési vállalkozó követelése és az elvégzett munka valós értéke között utóbb százezres nagyságrendű különbségre bukkantak.² A hátráltató tényezők sorába tartoznak az építkezésen kitört sztrájkok is, melyek bemutatására jelen közlemény vállalkozik.

Az események rekonstruálásához levéltári dokumentumok mellett három különböző világnézetű pécsi sajtótermék, a katolikus *Dunántúl* és a liberális *Pécsi Napló* napilapok, valamint a szociáldemokrata *Munkás* hetilap tudósításait használtam fel. Rendkívül fontos lett volna áttekinteni a keresztényszocialista *Pécsi Újlap* cikkeit is, annál is inkább, mivel a keresztényszocialisták az események kulcsszereplői voltak. Sajnálatos módon azonban a *Pécsi Újlap* 1913. évfolyama elveszett.³ A *Munkás* és a *Pécsi Újlap*, bár egyaránt a munkásság orgánuma volt, egymáshoz való viszonyát a következők jellemzik: „A két lap nem a legbarátságosabb viszonyban van egymással. Ugyyszólván minden lapszám foglalkozik a másik lap szidalmazásával. Míg az »Uj Lap« a »Munkást« szemetesládának szokta rendesen címezni, addig ez amazt »Pfüjlap« jelzővel illeti.”⁴ A „klerikálisok szem-

¹ A Magyar Történelmi Társulat vándorgyűlésén, Pécsen 2012. szeptember 22-én tartott előadás írásos változata.

² A gimnázium alapításáról, kezdeti éveiről bővebben: SOMODI IMRE: A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium alapítása. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2010. 1. sz. 66–87. p.

³ A Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont, illetve az Országos Széchényi Könyvtár munkatársainak tájékoztatása alapján.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL. BML.), Pécs szab. kir. város Rendőrkapitányi Hivatal iratai, 69. Az 1913. évre vonatkozó munkásmozgalmak adatai. (A levéltár korszakra vonatkozó rendőrségi iratai a tanulmány írása idején rendezetlenek voltak, így a hivatkozás dobozra történik a dokumentum címének megadásával.)

teszládája” minősítést a *Munkás* is előszeretettel alkalmazta a *Pécsi Újlapra*. A két napilap szemléletére pedig jellemző, hogy a sztrájk kapcsán a katolikus *Dunántúl* a munkásokról szól nagyobb jóindulattal, s elmarasztalja a vállalkozókat, míg a liberális *Pécsi Napló* éppen fordítva. A *Dunántúl* továbbá kiemeli a Pécsi Keresztény Szociális (Keresztényszocialista) Egyesület⁵ szerepét a munkabéke megteremtésében, míg a *Pécsi Napló* enyhe kritikával illeti a keresztényszocialistákat.

Pécsett a 20. század elején szervezettség és öntudat szempontjából az építőipari munkásság – természetesen a bányászok mellett – kiemelkedett az egyéb szakmák képviselői közül. 1913 őszén több építőmunkás-sztrájk is kirobbant a városban: a Pius Gimnázium építkezésén kitört sztrájkok mellett sztrájkoltak a Neuschloss cég munkásai a cég két különböző építkezésén is, a Jaulus cég építőmunkásai, illetve a Somogyi és Tarján cég építőmunkásai. Abban az évben a pécsi építőmunkások között jelentősen erősödött a keresztényszocialisták befolyása, s másfélszer több építőmunkás tartozott a keresztényszocialista szakszervezethez,⁶ mint a szociáldemokratákéhoz.⁷ Ennek magyarázata minden bizonnyal az, hogy ekkor vette kezdetét az egyházi megrendelésben épülő Pius Gimnázium nagyszabású építkezése, ahol – az építető, Zichy Gyula kikötése szerint – csak keresztényszocialista munkások dolgozhattak.⁸ Mindazonáltal az építőmunkások őszi sztrájkhulláma a Pius Gimnázium építkezését is elérte.

Azonban az építkezésen kitört első sztrájk mégsem az építőmunkásokhoz kötődik. 1913. augusztus 6-án (más forrás szerint 7-én) 30–40 keresztényszocialista fuvaros szüntette be a munkát a gimnázium építkezésén. A sztrájk augusztus 9-ig (más forrás szerint 11-ig) tartott, amikor végül létrejött a megállapodás. Reiser Ádám és Fónagy Béla építési vállalkozók teljesítették a fuvarosok követeléseit.⁹

⁵ Az egyesület nevének említése „Keresztény Szociális” és „Keresztényszocialista” formában egyaránt előfordul. Vö.: Pécs lexikon. I. köt. Pécs, 2010. 386. p. Mivel a sztrájkjal kapcsolatos források többnyire az utóbbi jelzőt használják, ezért magam is ezt teszem.

⁶ Keresztényszocialista Építőmunkások Országos Szövetségének pécsi csoportja. Bővebben: Pécs Lexikon, I. köt. 2010. 386. p.

⁷ MNL. BML. Pécs szab. kir. város Rendőrkapitányi Hivatal iratai, 69. Az 1913. évre vonatkozó munkásmozgalmak adatai. Illetve: A rendőrség nyomtatott évi jelentése az építőmunkások sztrájkjairól. In: Válogatott dokumentumok a baranyai–pécsi munkásmozgalom történetéhez, I. köt. Pécs, 1968. (továbbiakban: Munkásmozgalom. 1968.) 347–348. p.; A baranyai–pécsi munkásmozgalom története, I. köt. Szerk.: Szita László, Pécs, 1985. 274–276. p.

⁸ Pécsi Püspöki Levéltár (továbbiakban: PPL.) III. 4. (= A Pius Internátus iratai.) Pius tervrajzok, 1/1. Szerződés Zichy Gyula püspök és az építési vállalkozók között, 1913. július 2., 7. pont. PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 1/2. Megállapodás az építési vállalkozók és a Pécsi Keresztényszocialista Egyesület között, 1913. július 2.

⁹ MNL. BML. Pécs szab. kir. város Rendőrkapitányi Hivatal iratai, 69. Az 1913. évre vonatkozó munkásmozgalmak adatai.; *Dunántúl*, 1913. augusztus 12. 4. p. A fuvarosok eredeti munkafeltételeiről egyébként az alábbi dokumentum tájékoztat: PPL. A Jézus Társasági pécsi kollégium építkezésére vonatkozó iratok III., 2. A Pécsi Keresztényszocialista Egyesület levele Pilch Andornak, 1913. május 8.

1913. augusztus 28-án, csütörtökön 12 órakor a Pius Gimnázium építkezésén dolgozó 180 (más forrás szerint 120) férfi és 120 (más forrás szerint 130) női napszámos segéd munkás magasabb bért, méltányosabb bánásmódot, több női napszámos foglalkoztatását, illetve „kézi hordládák helyett habarcsdézák alkalmazását”¹⁰ követelve beszüntette a munkát. Ungár Antal mérnök, művezető, az építési vállalkozó képviselője úgy ítélte meg, hogy a napszámosok bére meghaladja a szokásost, a női segéd munkások száma pedig több, mint elég, ezért nem teljesítette a követelést. Hivatalos vizsgálatot kért az ügyben, és jelentette a sztrájkot a pécsi rendőrkapitányságnak és a Keresztényszocialista Egyesületnek.¹¹ Reiser és Fónagy vállalkozók álláspontja a kialakult helyzetről a következő volt: „A napszámosok és napszámosnők óránként két fillér fizetésemelést követelnek, amit mi nem adhatunk meg, mert már eddig is a Pécssett szokásos bérek maximumát fizetjük. A férfi napszámosok 32–38, sőt 40 fillért is keresnek óránként, a nők pedig 22 fillért. Ez oly magas bérösszeg, aminél magasabbat Pécssett nem fizetnek. A bizalmi férfiakkal már érintkezésbe léptünk s remélhetőleg sikerül elhárítani az akadályokat.”¹² A vállalkozók állításai a napszámosok órabérééről nyilvánvalóan nem állják meg a helyüket, hiszen a segéd munkások alacsonyabb órabért követeltek (lásd később!), mint amit Reiser és Fónagy szerint eddig fizettek nekik.¹³

A segéd munkások és az építési vállalkozók között aznap nem született megállapodás. A sztrájkolók négy férfi és négy női tagból álló bizottságot választottak maguk közül, amely 29-én, pénteken délelőtt engedélyt kért és kapott a hatóságoktól, hogy délután három órakor gyűlést tarthasson. Ezen a tanácskozáson a segéd munkások bizottsága mellett részt vett Ungár Antal a vállalkozók képviselőjében, Oberhammer Antal rendőrkapitány, a felek között közvetítő Keresztényszocialista Egyesület elnöke, Komócsy István, illetve Szabó József „párttitkár”.¹⁴ A segéd munkások bizottsága

¹⁰ A rendőrség nyomtatott évi jelentése az építőmunkások sztrájkjairól. In: Munkásmozgalom. 1968. I. köt. 347. p.

¹¹ PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 8/1. Építési napló, I. köt. 60. p.; *Munkás*, 1913. augusztus 31. 6. p.

¹² *Pécsi Napló*, 1913. augusztus 29. 4. p.

¹³ Érdekeségként megemlíthető, hogy egy alig egy évvel korábbi pécsi építkezésen, melynél az építési vállalkozó szintén Fónagy Béla, a művezető pedig szintén Ungár Antal volt, ugyancsak sztrájk tört ki. MNL. BML. Pécs szab. kir. város Rendőrkapitányi Hivatal iratai, 70. Sztrájkstatisztika, 1912. november 21.

¹⁴ Ez a Szabó József vélhetően nem azonos Szabó József szociáldemokrata párttitkárval, a pécsi munkásmozgalom meghatározó alakjával. Források ugyanis egyértelműen bizonyítják, hogy ebben az időben a pécsi keresztényszocialista egyesület titkári tisztségét egy Szabó József nevű személy töltötte be. *Pécsi Újlap*, 1911. július 12. 1. p.; 1914. január 13. 1–2. p. Ő volt az, aki az egyesület nevében aláírta a megállapodást Reiser Ádám és Fónagy Béla építési vállalkozókkal. PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 1/2. További ellenérv, hogy a Pius Gimnázium építkezésén nem dolgoztak szociáldemokrata munkások. Kinek az érdekét képviselte volna a szociáldemokrata Szabó a békéltető tárgyaláson? Még nehezebben magyarázható a részvétele, ha tekintetbe vesszük a szociáldemokraták és a keresztényszocialisták közötti feszült viszonyt, és azt a tény, hogy Zichy Gyula kifejezett szándéka volt, hogy kiküszöböljenek az építkezésen dolgozó munkások között minden nem keresztényszocialista befolyást. Az, hogy esetünkben

jobb bánásmódot és béremelést követelt: a férfi segéd munkások órábéra 32 fillérről 34 fillérré emelkedjék, a női segéd munkásoké 21 fillérről 22, nehezebb munka esetén 24 fillérré. A békéltető tárgyalás nem járt eredménnyel, ezért este újabb tanácskozásra került sor a Keresztényszocialista Egyesület irodájában. Az éjszakába nyúló tanácskozáson az építési vállalkozók beleegyeztek a segéd munkások követeléseinek teljesítésébe, azzal a feltétellel, hogy férfiak esetében az órabért fokozatosan emelik fel teljesítményüktől függően – hozzátéve, hogy a teljesítmény növelésével akár a jelenleg megállapított órabérnél magasabbat is nyerhetnek. A békésen zajló sztrájk ezzel véget ért. Augusztus 30-án, szombaton a segéd munkások újra munkába álltak.¹⁵ A segéd munkások sztrájkjához a 150 főnyi kőműves nem csatlakozott. Ők mindvégig az építkezés területén tartózkodtak, de segéd munkáerő híján nem dolgozhattak. Mivel a munkát önhibájukon kívül nem vehették fel, ezért a bért a kiesett munkaidőre is követelték (összesen 1250 korona), amit a vállalkozók a sztrájkra mint vis majorra hivatkozva nem akartak kifizetni. A kőművesek pert helyeztek kilátásba, amennyiben nem kapják meg bérüket az építési vállalkozóktól.¹⁶ A kétnapos sztrájk következtében a gimnázium építkezésén összesen 694 munkanapnyi munkaidő esett ki.¹⁷

Az augusztusi sztrájk ellenére a munkások helyzete változatlan maradt, s a nekik tett ígéreteket sem teljesítették. A méltatlan bánásmód miatt a munkások elégedetlensége egyre nőtt. Ezt tetézte Márovics Andor és Schiffrich Antal munkafelügyelők megalázó viselkedése a munkásokkal szemben. Előbbi „suszternek”, utóbbi „maflának” nevezte a munkásokat. Márovics a Keresztényszocialista Egyesületet is becsmérelte. Márpedig az építető Zichy Gyula püspök határozott, szerződésben is rögzített követelése volt, hogy az építkezésen ne fordulhasson elő káromkodás, durva, illetve egyházellenes beszéd. Amennyiben ilyesmi történnék, a vállalkozók felelőssége, hogy a vétkeket azonnal elbocsássák.¹⁸ Ráadásul Márovics a munkás lányokat is zaklatta.

Szeptember 23-án, kedden reggel 8 óra 40 perckor a kőművesek keresztényszocialista bizalmi képviselői jelentették a Márovicssal és Schiffrichhel kapcsolatos panaszokat Ungár Antalnak. Ungár közölte velük, hogy vizsgálja az ügyet, és amennyiben igaznak bizonyulnak a vádak, mindkét pallér méltó büntetésben részesül. Néhány perc múlva a bizalmiak visszatértek, és közölték, hogy amennyiben Ungár Márovicsot és Schiffrichet azonnal el nem bocsátja, a munkásság sztrájkba lép. Ungár megismételte ajánlatát: vizsgálja az ügyet és még aznap ítéletet hoz. A bizalmi képviselők ezt továbbra sem fogadták el, és mivel Ungár nem akarván helyt adni a rögtönítélkezésnek, nem teljesítette kérésüket – Márovics

egy másik Szabó Józsefről van szó és nem a szociáldemokrata vezetőről, már csupán a név gyakorisága miatt sem lehetetlen.

¹⁵ PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 8/1. Építési napló, I. köt. 62. p.

¹⁶ *Dunántúl*, 1913. augusztus 30. 4. p.; *Pécsi Napló*, 1913. augusztus 30. 3. p.

¹⁷ MNL. BML. Pécs szab. kir. város. Rendőrkapitányi hivatalának iratai, 69. Az 1913. évre vonatkozó munkásmozgalmak adatai. Illetve: A rendőrség nyomtatott évi jelentése az építőmunkások sztrájkjairól. In: *Munkásmozgalom*. 1968. I. köt. 347. p.

¹⁸ PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 1/1. Szerződés Zichy Gyula püspök és az építési vállalkozók között, 1913. július 2., 11. pont.

és Schiffrich azonnali elbocsátását –, a kőművesek beszüntették a munkát. Rendőrségi adatok szerint 135 kőműves sztrájkolt, „kénytelenségből nem dolgozott” 327 napszámot.¹⁹ A munkások gyűlést tartottak, ahol a bajok forrásaként Ungárt nevezték meg, s bejelentették, hogy addig nem állnak munkába, amíg a művezetőt le nem váltják. Ezt a határozatukat táviratilag tudatták Fónagy Béla építési vállalkozóval, s kérték, hogy jelenjen meg személyesen tárgyalni.²⁰

Ungár jelentette mindezt az építetőknek, kérve, hogy hozzanak létre bizottságot az ügy kivizsgálására. Ő maga a sztrájk kitörésének okát abban látta, hogy a kőművesek hanyagul végzik a dolgukat, lusták, szemtelenek, kötekedők, így nem csoda, ha konfliktusba kerülnek a felügyelőkkel, s ilyen konfliktusokra hivatkozva aztán a felügyelők elbocsátását követelik.²¹

A tárgyalások megindultak a Keresztényszocialista Egyesület koordinálásával, de napokig eredménytelenek maradtak.²² A békéltetésbe később Székely János, az Országos Keresztényszocialista Párt központi titkára is bekapcsolódott.²³ A helyi szociáldemokraták viszont tétlenséggel és a sztrájkolók hathatós képviselőit elutasításával vádolták a keresztényszocialistákat.²⁴

A patthelyzet tehát továbbra is tartott. Ennek ellenére a *Dunántúl* szeptember 26-i száma a következőt írta: „Mint lapunk zártakor értesülünk, a délután folyamán tartott egyezkedési tárgyalás sikerrel járt. A cég ugyanis kijelentette, hogy bár elvi szempontból nem írja alá a kollektív szerződést, annak rendelkezéseit betartja. A munkások ezt tudomásul vették és a holnapi nap folyamán ismét megkezdik a munkát.” Vagy a hír volt kacska, vagy pedig valóban létrejött egy kérészetű megállapodás, amelyet aztán gyorsan fel is mondtak; mindenesetre tény, hogy a sztrájk folytatódott. Jablonkay Gábor SJ a *Dunántúl* napilap pécsi jezsuita kollégiumnak járó példányában pirossal át is húzta a hír idézett passzusát, hozzáfűzve: „Nem áll.”²⁵ Ugyanezen a napon – 26-án – jegyezték be az építési naplóba a következőket: „A kőművesek sztrájkja még mindig tart, a békés meg egyezésre ezidő szerint kevés a kilátás.”²⁶

Szeptember 25-én vagy 26-án²⁷ este 7 órakor a Keresztényszocialista Egyesület irodájában hallgatta meg az érintett feleket az építetők által

¹⁹ A rendőrség nyomtatott évi jelentése az építőmunkások sztrájkjairól. In: Munkásmozgalom. 1968. I. köt. 347. p.

²⁰ PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 8/1. Építési napló, I. köt. 73–75. p.; *Dunántúl*, 1913. szeptember 24. 3. p.; *Pécsi Napló*, 1913. szeptember 24. 3. p.; *Pécsi Napló*, 1913. szeptember 25. 3. p.

²¹ PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 8/1. Építési napló, I. köt. 74–75. p.

²² *Dunántúl*, 1913. szeptember 25. 4. p.

²³ *Dunántúl*, 1913. október 7. 3. p.; *Pécsi Napló*, 1913. október 7. 5. p.

²⁴ *Munkás*, 1913. szeptember 28. 4. p.

²⁵ *Dunántúl*, 1913. szeptember 26. 4. p. (A napilap említett példányának lellőhelye: PPL. III. 4. A Jézus Társasági pécsi kollégium építkezésére vonatkozó ügyiratok, 1912–1913. 98/é.)

²⁶ PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 8/1. Építési napló, I. köt. 75. p.

²⁷ Nehezíti az időbeli tájékozódást, hogy az idevágó dokumentumokon nincs dátum, illetve a lapzárta miatt az újságokból nem mindig állapítható meg egyértelműen, hogy pontosan melyik napon történt egy adott esemény, amelyről a lap tudósít.

létrehozott bizottság, melynek tagjai Jablonkay Gábor SJ gimnáziumigazgató, Pilch Andor építész, a Pius Gimnázium épületének tervezője, Fábián Gáspár építész, az építkezés ellenőre és Truka József püspöki uradalmi jószágigazgató voltak.²⁸ Az ülésről készült feljegyzésekből²⁹ a következők derülnek ki:

Tóth Béla keresztényszocialista munkás elmondása szerint Schiffrich egy kőművest „maflának”³⁰ nevezett. Márovics pedig „susztereknek nevezte a legjobb munkásokat”, továbbá „egy leánynak azt mondta, hogy nem kap munkát, ha nem enged [...] [Márovics] bűnös szenvedélyének.” Tóth szerint Ungár mentegeti a két pallért, és nem akarja őket elbocsátani. Elmondta még Ungárról, hogy hajszolja a munkásokat: annyi a dolguk, hogy „még félre sem mehetnek”. Elmondása szerint Ungár esténként leméreti a falakat, hogy megtudja, mennyit haladtak a kőművesek. Azt hangoztatja ugyanis, hogy egy jó kőműves napi 5 köbméter falat rak fel, „magok 2 köbmétert sem!” Holott – Tóth szerint – egy kőműves egy nap jó, ha 1,5–2 köbméter falat felrak. A munkások éppen ezért követelik Ungár elbocsátását, s míg ez nem teljesül, nem hajlandók munkába állni. Ezügyben már két táviratot is küldtek Fónagy Béla építési vállalkozónak, de nem kaptak választ.

Halászek József keresztényszocialista munkás szerint „nagy a hajsza és a lárma az építkezésnél”, csak akkor folynak rendben a dolgok, ha az építetők közül megjelenik valaki. A kőművesek nem mernek amerikázni.³¹ Elmondása szerint Márovics és Schiffrich káromkodnak, Ungár pedig a püspök előtt dicséri, szemtől szemben viszont gyalázza a munkásokat.

Rákosi Ferenc azt vallotta, hogy egyszer, amikor egy segédfiú véletlenül meglökte, leszidta a fiút, de később bocsánatot kért tőle. Amikor Márovics tudomást szerzett az esetről, kérdőre vonta a fiút: „Miért nem ütötted meg a léccel?”³²

Csak erről a három vallomásáról készült tisztázat (vagy ha készült egyébről is, az elveszett), azonban Jablonkay Gábor az ülés teljes menetét

²⁸ *Pécsi Napló*, 1913. szeptember 26. 3. p.

²⁹ A dokumentumokon sajnálatos módon nincs dátum, de feltételezésem szerint azok ezen a tárgyaláson, és nem a bizottság szeptember 27-i ülésén keletkeztek. Ugyanis 27-én késő este megszületett a megállapodás, ami nem lett volna lehetséges, ha aznap kezdtek volna csak vizsgálni a munkásság panaszait. Valószínűnek tartom, hogy a panaszok számbavétele, megvizsgálása ezen a szeptember 25-i (26-i) ülésen történt, s ez alapján fogalmazta meg a bizottság azt az – ugyancsak keltezés nélküli – határozatot (lásd később!), amely tárgyalási alap lehetett a két fél között, s ezt a határozatot vitatták meg és fogadták el a felek a 27-i, szombati ülésen. PPL. III. 4. A Jézus Társasági pécsi kollégium építkezésére vonatkozó ügyiratok, 1912–1913. 98/é.

³⁰ A rendőrségi jelentésben a „maflaszáju” kifejezés olvasható. MNL. BML. Pécs szab. kir. város Rendőrkaptányi Hivatalának iratai, 69. Az 1913. évre vonatkozó munkásmozgalmak adatai.

³¹ Szándékosan lassú munkavégzéssel kényszeríteni a munkaadót az alkalmazottak követeléseinek teljesítésére.

³² PPL. III. 4. A Jézus Társasági pécsi kollégium építkezésére vonatkozó ügyiratok, 1912–1913. 98/é. Tóth Béla, Halászek József és Rákosi Ferenc vallomása.

papírra vetette. A nyolcoldalnyi, sokszor olvashatatlan és követhetetlen piszkozatból³³ egyebekre is fény derül:

Taki Antal elmondta, hogy egy alkalommal, amikor a segédekkel túlterhelt taligát cipeltettek, s azok elestek vele, „marházták őket”. Márovcicsról állítja, hogy azt mondta: ha rajta állna, keresztényszocialista nem dolgozhatna itt. Taki panaszkodott Fónagy társvállalkozójára, Reiszter Ádámról is, hogy sosem jelenik meg az építkezésen, ezzel kijátszotta munkásait. (Hogy Taki Antal Reiszter Ádámról tett panaszát megértsük, ismerünk kell a következőket: A Pius Gimnázium felépítésére 1913 tavaszán kiírt versenypályázatnak két potenciális győztese volt: Dávid János budapesti vállalkozó, illetve a Reiszter Ádám pécsi és Fónagy Béla budapesti vállalkozók alkotta társulás. Dávid mellett szóltak az érvek, hisz árajánlata alacsonyabb volt a másikonál, vallását tekintve pedig keresztény volt, míg Fónagy izraelita. A város vezetősége azonban erőteljes nyomást fejtett ki a Reiszter–Fónagy-társulás érdekében, hogy helyzetbe hozza Reisztert, a pécsi vállalkozót. Ilyen körülmények között esett Zichy püspök választása a Reiszter–Fónagy-társulásra. Végül a tényleges munkát egyedül Fónagy végezte, Reiszter gyakorlatilag csupán a nevét adta a vállalkozáshoz.)³⁴

Komócsy István, a Keresztényszocialista Egyesület elnöke szerint az, aki csak újságcikkekből tájékozódik, nincs tisztában a sztrájk valódi okaiival. Ugyanis nem arról van szó, hogy a sztrájk azért tört ki, mert egynémely felügyelő suszternek nevezett néhány munkást, hanem ennek mélyebb indítékai, „lelki indítékai” voltak. Egyrészt a munkások méltatlan helyzete, „állandó keserűség, bosszantás”, „folyamatos” és „túlzó hajcsárlás”; másrészt a „káromkodás”. Éppen ezért, ha az ügyet sikerül megoldani, szerinte az a keresztényszocialista eszme dicsősége.

Hasonló véleményen volt Szabó József „párttitkár” is: „a strike kitörésének az oka nem a suszter, mafla szó – a multban is volt ily eset.” Az igazi ok a hónapokon keresztül „elkeseredett” körülmények között végzett munka. Szerinte a bérek már a munka kezdetekor alacsonyabbak voltak a szokásosnál.

Az építési vállalkozót képviselő Ungár Antal mérnök véleménye szerint a sztrájk kitörésének oka, hogy a munkások nem tartották be a kollektív szerződést. Azt nem is ismerik, mivel – szerinte – a keresztényszocialista bizalmiak nem világosítják fel őket. Ungár egyébként a bizalmiakról sem volt jó véleménnyel: a munkásság bizalmi képviselői nem a legjobban dolgozók, „hanem akik nagy hangon szólnak”. A sztrájk további okaként nevezte meg a keresztényszocialisták „izgatását” is. Ungár – elmondása szerint – kezdeményezett békéltető tárgyalást, de a munkások nem voltak hajlandóak tárgyalni. Szerinte a falak lemerítésére azért volt szükség, mert „elragadtatják magokat” a kőművesek, és nem dolgoznak megfelelően. Az ellenőrzéshez pedig joga van a cégnek.

Meghallgatták Márovcicot is, de sajnós a piszkozatból nem sikerült rekonstruálnom, mit mondott mentségére.

³³ PPL. III. 4. A Jézus Társasági pécsi kollégium építkezésére vonatkozó ügyiratok, 1912–1913. 98/é, Feljegyzés az építetöbizottság üléséről.

³⁴ PETRUCH ANTAL SJ: Száz év a magyar jezsuiták múltjából (1853–1950). II. köt. Az önálló magyar rendtartomány (1909–1950). Kecskemét, 1994. 63. p.; HEGEDÜS LÁSZLÓ: A „Pius”. Kollégium a Mecsek alján. Pécs, 1991. 15–16. p.

Pilch Andor meglátása szerint a munkásoknak a kollektív szerződés értelmében békéltető tárgyalást kellett volna kezdeményezniük, mielőtt sztrájkhoz folyamodtak volna. Tóth Béla erre azt mondta, hogy a munkások erről nem is tudtak, Ungár sem kezdeményezte, és ilyen érdekegyeztető tanács sosem működött. Fábián Gáspár megjegyezte, hogy hiba volt a munkásoknak panaszaiikkal Ungárhoz fordulniuk, mert ilyen fajsúlyú ügyekben nem illetékes. Kérte továbbá, hogy „ne használjanak oly kifejezéseket, melyek az önérzetet sértik.” Komócsy is úgy vélte, hogy hiba volt a munkásoknak önálló akcióba kezdeniük. Előbb egyeztetniük kellett volna a keresztényszocialista vezetéssel.³⁵

A meghallgatás után a bizottság visszavonult, és a megoldásról tárgyalt. Az éjszakába nyúló ülés után a bizottság végül a következő megállapításokat tette. 1. „A vállalkozó megbízottja a mikor a strike-ot kilátásba tették, gondolkozási időt kért ki, s utána vizsgálatot s elégtételt ígért; a munkásság nem akarta bevárni, hanem a szerződéses álláspontra nem helyezkedett s strike-ba lépett. S ezután Ungár mérnök eltávolítását kérte (Mároviccsal és Schiffrichhel). Ungárral szóba se állnak.” 2. A munkásság elhamarkodottan lépett sztrájkba, előbb panaszt kellett volna tenniük az építetőknek. 3. Leginkább Mároviccsal szemben vannak panaszok. 4. Ungárnak csak a két bűnös pallér pártolásában való vétkeisége nyert bizonyítást. 5. A vállalkozónak nem lehet érdeke a munkások túlhajszolása. 6. A sztrájk miatt bekövetkezett kár 5000 korona. A bizottság végül a következő döntéseket hozta: 1. Ungár hibája nem állapítható meg. 2. Mároviccsot bocsássák el. 3. Schiffrichet feddjék meg. 4. Mind a vállalkozó, mind a munkások figyelmét hívják fel a kollektív szerződés betartására.³⁶

Mindezek alapján a bizottság határozatot fogalmazott meg, amely a következőket tartalmazta: A sztrájk elkerülhető lett volna, ha a felek tartják magukat a kollektív szerződésben foglaltakhoz. Eszerint ugyanis a sztrájk mint legvégső fegyver bevetése előtt a munkások és a vállalkozó képviselőinek érdekegyeztető tárgyalást kell tartaniuk, ami ez esetben nem történt meg. A munkásság ilyen súlyú sérelmének megítélése egyébként sem tartozik a vállalkozó jogkörébe. Felhívták tehát mindkét fél figyelmét a kollektív szerződés pontjainak betartására, ami által a jövőben a hasonló problémák kiküszöbölhetők. A bizottság megállapította Mároviccsnak olyan mértékű vétkeiséget, hogy az általános vállalati feltételek 6. § 22. pontja³⁷ értelmében elbocsátását kívánja. Schiffrichnek csupán megintését kérte, mivel esetében nem állapítottak meg olyan mértékű vétkeiséget, mint Mároviccs esetében, illetve tekintettel voltak magas korára és a Keresztényszocialista Egyesületben végzett korábbi hűséges munkájára. (A határozat eredetileg

³⁵ PPL. III. 4. A Jézus Társasági pécsi kollégium építkezésére vonatkozó ügyiratok, 1912–1913. 98/é. Feljegyzés az építetők bizottság üléséről.

³⁶ Uo.

³⁷ „Oly vállalati alkalmazottat, ki az építetőknek vagy a megbízottjainak megítélése szerint képesség hiánya vagy helytelen magaviselet miatt panaszra szolgáltat okot, tartozik a vállalkozó azonnal eltávolítani és alkalmas más egyénnel pótolni.” PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 1/4. Általános feltételek a vállalati úton végrehajtandó középítkezési munkákra, 6. § 22. Megjegyzendő, hogy Mároviccs elbocsátása a Zichy Gyula és az építési vállalkozók közötti szerződés 11. pontja alapján – miszerint tilos a durva beszéd az építkezésen – is indokolt volt. PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 1/1.

tartalmazott egy ajánlást arra vonatkozóan, hogy a felek állapodjanak meg a dolgozók által elvégzendő kötelező napi munkamennyiségben, így véve elejét a visszaéléseknek mindkét oldalon. Ezt a passzust azonban kihúzták a szövegből.) Végül a határozat leszögezte, hogy az építetők kiállnak a munkások jogai mellett, de figyelmeztetik őket kötelességeik teljesítésére és a feletteseiknek való engedelmességre.³⁸

Szeptember 27-én, szombaton este újabb tárgyalást tartottak, ahol a bizottság a két fél elé tárta határozatát. Ungár Antal mint az építési vállalkozó képviselője elfogadta a határozat kívánalmait a két pallér megbüntetésére vonatkozóan. Ungár kifejezte a vállalat együttműködési készségét az építetőkkel, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a sztrájk erkölcsi és anyagi kárt okoz a cégnek.³⁹ A munkásságot képviselő tíz delegált is elfogadta, hogy Márovicsot bocsássák el, Schiffrichet pedig részesítsék nyilvános feddésben és kötelezzék bocsánatkérésre, de végleges választ nem adhatott a munkások véleményének megkérdezése nélkül. Éppen ezért másnap délelőttre összehívták a sztrájkolók gyűlését, hogy döntsön a bizottság határozatának elfogadásáról.⁴⁰

Szeptember 28-án, vasárnap a sztrájkolók elfogadták a bizottság határozatát Márovics elbocsátásáról, illetve Schiffrich megrovásáról és bocsánatkéréséről. Így Ungár elbocsátásának követelésétől végül is elálltak. Ungár ígéretet tett a két pallérral szembeni szankciók teljesítésére, illetve arra, hogy hasonló méltánytalanság a jövőben nem fog történni. Biztosította a munkásokat arról, hogy a sztrájkban való részvétel miatt senkit sem fognak elbocsátani vagy hátrányosan megkülönböztetni. Továbbá megígérte a kőműveseknek, hogy a segédmunkások augusztus 29–30-i sztrájkja miatt kiesett bérük összegét letétbe helyezi, és a munka befejeztével kiosztja köztük, így ők is megkapják jogos jussukat. A munkások Ungár ajánlatát elfogadták, délután 5 óra után beszüntették a sztrájkot, és szeptember 29-én, hétfőn újra munkába álltak.⁴¹ A sztrájk miatt összesen 2375 munkanap esett ki a gimnáziumi építkezésen.⁴²

A sztrájk eredményét a két munkáspárt eltérő módon értékelte. A szociáldemokraták szerint a keresztényszocialisták nem képviselték megfelelően a munkásság érdekeit, a sztrájk pedig kudarcra végződött, mert az egyetlen eredmény, amit el tudott érni, Márovics elbocsátása. Ráadásul ez is csupán formalitás volt, mert – ha hihetünk a *Munkás* értesüléseinek – Márovicsnak október 5-én egyébként is be kellett vonulnia katonai szolgálatra.⁴³

³⁸ PPL. III. 4. A Jézus Társasági pécsi kollégium építkezésére vonatkozó ügyiratok, 1912–1913. 98/é, Az építetőbizottság határozata.

³⁹ PPL. III. 4. A Jézus Társasági pécsi kollégium építkezésére vonatkozó ügyiratok, 1912–1913. 98/é, Ungár Antal levele Jablonkay Gáborhoz, 1913. szeptember 27.

⁴⁰ *Dunántúl*, 1913. szeptember 27. 3. p.; *Pécsi Napló*, 1913. szeptember 27. 2. p.

⁴¹ PPL. III. 4. Pius tervrajzok, 8/1. Építési napló, I. köt. 77. p.; *Dunántúl*, 1913. szeptember 28. 6. p.; *Pécsi Napló*, 1913. szeptember 30. 2. p.

⁴² MNL. BML. Pécs szab. kir. város Rendőrkapitányi Hivatal iratai, 69. Az 1913. évre vonatkozó munkásmozgalmak adatai. Illetve: A rendőrség nyomtatott évi jelentése az építőmunkások sztrájkjairól. In: *Munkásmozgalom*. 1968. I. köt. 347. p.

⁴³ *Munkás*, 1913. október 5. 3. p.

Az Országos Keresztényszocialista Párt hivatalos lapjának, az *Igaz Szónak* az értékelését a *Dunántúl* és a *Pécsi Napló* egyaránt közölte október 7-i számában. Az *Igaz Szó* kemény hangnemben marasztalta el a sztrájkoló munkásokat, mert azonnal a legvégső fegyverhez, a munkabeszüntetéshez folyamodtak. Ráadásul ezt önhatalmúlag tették, nem egyeztetve a keresztényszocialisták helyi és országos központjával. A munkások mentségére említi azonban, hogy az építkezésen dolgozók helyzete valóban méltatlan volt, illetve hogy a sztrájkot kezdeményező bizalmiak nem a legképzettebb káderek voltak. „Okulásul és iskolázásul mindenesetre jó volt ez a sztrájk s hihetőleg rásegíti a keresztényszocialista szervezetet nyugodt és körültekintő elhatározásokra.”⁴⁴

⁴⁴ *Dunántúl*, 1913. október 7. 3. p.; *Pécsi Napló*, 1913. október 7. 5–6. p. Jellemző, hogy a *Pécsi Napló* a közleménynek csak a munkásokat elmarasztaló részét közli.